

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ὑπὸ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ
Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῶν Μέσων Χρόνων
καὶ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου

Τὸ θέμα τῆς μικρᾶς ταύτης εἰσαγωγικῆς μελέτης εἶναι: «Προβλήματα τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου». Ἐξέλεξα τὸ θέμα τοῦτο ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου, διότι πιστεύω ὅτι ὄσον περισσότερο γνωρίζει κανεὶς τὴν ἱστορίαν ἐνὸς τόπου, τόσον περισσότερο τὸν ἀγαπᾷ. Ἐξέλεξα τοῦτο ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου, διότι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν παρουσιάζονται τὰ μεγαλύτερα προβλήματα τῆς ἱστορίας τῆς χώρας ταύτης.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλην περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἡ ζωὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανικοῦ Μεσαιωνικοῦ Κράτους τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ συμβατικῶς λεγομένου Βυζαντινοῦ Κράτους, συγκεντρῶται εἰς ἓν γιγαντιαῖον Κέντρον, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, καὶ ὁ κύριος κρουδὸς τῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν, αἱ γραπταὶ μας φιλολογικαὶ πηγαί, αὐτὸς ῥεεὶ πρὸ παντὸς διὰ τὸ Κέντρον τοῦτο. Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι ἐξιστοροῦν τὰ γεγονότα πάντοτε ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τί συμβαίνει ὁμοίως εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας τοῦ Κράτους; Περὶ τούτου δὲν ὁμιλοῦν αἱ πηγαί, παρὰ μόνον ὅταν τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἢ ἄλλαι ἀφορμαὶ φέρουν κατ' ἀνάγκην ὠρισμένας ἐπαρχίας εἰς τὸ προσκῆνιον τῆς Ἱστορίας. Εἶδ' ἄλλως σιωποῦν αἱ πηγαὶ καὶ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἀγωνίζεται σήμερον νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν ζωὴν εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτὰς καὶ νὰ σχηματίσῃ μίαν εἰκόνα αὐτῆς, ἔστω καὶ ἀμυδράν, συνθέτουσα ταύτην μετὰ πολλοῦ κόπου ἐξ ἄλλων δευτερευουσῶν ἱστορικῶν πηγῶν. Ἐκ τῶν τοπικῶν δηλαδὴ πηγῶν, εἴτε ἀρχαιολογικαὶ εἶναι αὐταὶ (παλαιὰ κτίσματα, ἐρείπια ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν, παλαιοὶ τάφοι, ἐπιγραφαὶ ποικίλης φύσεως, νομίσματα, εὐρήματα ἔργων τέχνης καὶ βιοτεχνίας κ.τ.τ.), εἴτε λογογραφικαὶ εἶναι αὐταὶ (τύποι κατοικίας, μορφαὶ οἰκιακῶν σκευῶν, εἶδη ἐγκαταστάσεως, ἐνδυμασίαι, ἥθη καὶ ἔθιμα, ἄσματα, παραδόσεις κ.τ.τ.), εἴτε γλωσσικαὶ εἶναι αὐταὶ (διαλεκτικὰ ἰδιώματα, δάνεια λέξεις, τοπωνύμια, ἀγωνύμια κ.τ.τ.). Αἱ τοιούτου εἴδους ὁμοίως πηγαὶ παραμένουν συνήθως ἀγνωστοὶ καὶ πρέπει πρῶτον νὰ εὑρεθοῦν, νὰ συλλεγοῦν, καὶ ἔπειτα νὰ δημοσιευθοῦν μὲ ὠρισμένον μάλιστα ἐπιστημονικὸν τρόπον, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ καὶ γνῶσιν ὠρισμένων ἐπιστημονικῶν μεθόδων.

Πάντα ταῦτα ἰσχύουν βεβαίως δι' ὅλας τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, πολὺ περισσότερο ὁμοίως ἰσχύουν διὰ τὴν Ἡπειρον. Τοῦτο, διότι διὰ τὴν Ἡπειρον, ἐκτὸς τῆς μεγάλης ἀποστάσεως ἐκ τοῦ Κέντρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προστίθεται καὶ ἡ τραχύτης τοῦ ἐδά-

φους αὐτῆς, ἡ ὁποία τὴν καθιστᾶ δυσπρόσιτον. Ἐκ δυσμῶν τὰ ἀπόκρημνα ὄρη τῆς κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τοῦ Ἴονίου πελάγους μὲ τὰς κοπιαστικὰς διὰ μέσου ἄλλεπαλλήλων ὄροσειρῶν προσβάσεις πρὸς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἰωαννίνων· ἐξ ἀνατολῶν ἡ πανύψηλος ὄροσειρὰ τῆς Πίνδου μὲ τὰς ὀλίγας, καὶ αὐτὰς ἀποκλειομένας ὑπὸ τῶν χιόνων τοῦ χειμῶνος, οὐρανίας διαβάσεις αὐτῆς· ἐκ νότου ἡ ἐπίσης δύσκολος διείσδυσις ἐκ τῆς παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, πάντα ταῦτα ἐκράτησαν τὴν Ἠπειρον ἔξω τοῦ роῦ τῆς Ἰστορίας.

Οὕτω συμβαίνουν διὰ τὴν ἐν γένει ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου δύο βασικὰ πράγματα :

Πρῶτον, δι' αὐτὴν τὴν ἀπομεμακρυσμένην καὶ δυσπρόσιτον ἐπαρχίαν δὲν ὀμιλοῦν συχνὰ αἱ γραπταὶ φιλολογικαὶ καὶ μαθηματικαὶ. Ὅπως εἶναι εἰς ὄλους γνωστόν, ἡ Ἠπειρος τρεῖς φορὰς μόνον εἰς ὄλην τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν ἐπενέβη εἰς τὰ πεπωμένα τοῦ κόσμου: Τὸν 3ον αἰῶνα π.Χ. μὲ τὸν βασιλέα Πύρρον, τὸν 13ον αἰῶνα μ.Χ. μὲ τὸ Δεσποτᾶτον τῆς καὶ τὸν 19ον αἰῶνα μ.Χ. μὲ τὸν Ἀλῆ πασᾶ τῆς. Ὅλοι οἱ ἐνδιάμεσοι αἰῶνες τῆς ἱστορίας τῆς εἶναι σκοτεινοὶ ἢ σχεδὸν σκοτεινοί.

Ἡ μεσαιωνικὴ ἢ βυζαντινὴ περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς Ἠπείρου ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος μέχρι τοῦ 15ου μ.Χ. αἰῶνος· ἡ ἀκριβέστερον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Θεοδοσίου τὸ 395 μ.Χ. μέχρι τῆς καταλήψεως τῶν Ἰωαννίνων ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1430. Πρὸ τοῦ 395 μ.Χ. κατερχόμεθα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς. Μετὰ τὸ 1430 εἰσερχόμεθα εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς.

Τὴν μεσαιωνικὴν ὁμως ἢ βυζαντινὴν περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς Ἠπείρου, τὴν κειμένην εἰς τὸ μέσον μεταξὺ ἀρχαίας καὶ νεωτέρας, ἡμποροῦμε νὰ διαιρέσωμεν εἰς τρία μέρη: 1) Εἰς τὴν τελείως σκοτεινὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 4ου μ.Χ. μέχρι τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος, 2) εἰς τὴν περίοδον μικρᾶς ἀναζωογονήσεως τῆς ἱστορίας τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Νορμαννικῶν ἐπιδρομῶν ἀπὸ τοῦ 11ου μ.Χ. μέχρι τοῦ 12ου μ.Χ. αἰῶνος, καὶ 3) εἰς τὴν ἱστορικωτάτην περίοδον τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τοῦ 13ου μ.Χ. μέχρι τοῦ 15ου μ.Χ. αἰῶνος. Οὕτω καὶ μόνον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς ἔχει ἡ Ἠπειρος ἔξ σκοτεινοῦς αἰῶνας, ἀπὸ τοῦ 4ου μ.Χ. μέχρι τοῦ 11ου μ.Χ. αἰῶνος, καὶ καμμία ἴσως ἄλλη ἑλληνικὴ χώρα δὲν εἶναι ὀλιγώτερον γνωστὴ ἀπὸ τὴν Ἠπειρον κατὰ τοὺς ἔξ τούτους αἰῶνας.

Ἡ σιωπὴ ὁμως τῶν πηγῶν διὰ τὴν Ἠπειρον ἀρχίζει πολὺ ἐνωρίτερον. Ἀρχίζει ἤδη εἰς τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς. Ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 167 π.Χ., ἀπὸ τῆς καταστροφῆς 70 πόλεων καὶ τῆς αἰχμαλωσίας 150 χιλιάδων κατοίκων τῆς ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, ὡς διηγοῦνται ὁ Λίβιος (XLV, 34), ὁ Πολύβιος (Λ, 16) καὶ ὁ Πλούταρχος (Βίος Αἰμ. Παύλου, XXIX). Ἐὰν πιστεῦσωμεν εἰς τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς τοῦ Πλουτάρχου —

70 πόλεις καταστραφεῖσαι, 150 χιλιάδες κάτοικοι αἰχμαλωτισθέντες — ἡ Ἡπειρος ἔπαθε μεγάλην καταστροφήν. Καὶ ὁ Στράβων λέγει (VII, 332) ὅτι κατὰ τὸ 2ον ἡμισυ τοῦ Α' π.Χ. αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ 50 δηλαδὴ π.Χ., ἡ χώρα ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἔρημος. Εἶναι ὁμως περιέργον, καὶ διὰ τοῦτο δεχόμεθα μετ' ἐπιφυλάξεως τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Πλουτάρχου, πῶς ἀπὸ τόσους θησαυροὺς, τοὺς ὁποίους παρέδωσαν αἱ 70 ἄλωθεῖσαι πόλεις, καὶ ἀπὸ τόσων λεηλασίαν, τὴν ὅποιαν αὐταὶ ἀμέσως κατόπιν ὑπέστησαν, δὲν προέκυψεν ἐν τέλει μερίδιον δι' ἕκαστον στρατιώτην τοῦ Αἰμιλίου Παύλου περισσότερον τῶν ἔνδεκα δραχμῶν. Ἐκτὸς τούτου ἐμφανίζει ἡ καταστροφή αὕτη καὶ ἓνα ἄλλο πρόβλημα: Τὴν Ἡπειρον κατέστρεψαν κατὰ τὰς πηγὰς οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ ἐκδίκησιν, διότι αὕτη ἐβοήθησε κατὰ τὸν Γ' Μακεδονικὸν πόλεμον τὸν βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας Περσέα κατὰ τῆς Ρώμης. Αὕτη εἶναι καὶ ἡ γνώμη τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Μετὰ τὴν ἦταν ὁμως τοῦ Περσέως εἰς τὴν μάχην τῆς Πύδνας τὸ 168 π.Χ. οἱ Ῥωμαῖοι δὲν καταστρέφουν τὴν Μακεδονίαν, τὴν αἰτίαν τριῶν πολέμων ἐναντίον των, ἀλλὰ τὴν Ἡπειρον, τὴν βοηθὸν τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν τελευταῖον πόλεμόν της. Οἱ ἐπαναστατήσαντες Μακεδόνες ἐπανέρχονται εἰς τὰ εἰρηνικὰ των ἔργα, ἐνῶ οἱ βοηθήσαντες αὐτοὺς Ἡπειρώται ἐξανδραποδίζονται. Φαίνεται τοῦτο λογικόν; Οὐδεὶς ἡσχολήθη μέχρι τοῦδε μὲ τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἀπορίαν. Αὕτη εἶναι ἡ παράλειψις τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Εὐτυχῶς μὲ τὸ θέμα ἡσχολήθη τελευταίως ὁ συμπολίτης δικηγόρος κ. Στέλιος Σιωμόπουλος εἰς τὴν «Ἡπειρωτικὴν Ἔστίαν» 1971. Δὲν φαίνεται λοιπὸν ἡ καταστροφή νὰ ἦτο πράγματι τόσον μεγάλη. Πάντως μετὰ τὸ 168 π.Χ. ἔχομεν ἄλλοις ἐξ σκοτεινῶν αἰῶνας τῆς ἀρχαίας της ἱστορίας (διότι 168 π.Χ. καὶ 395 μ.Χ. = 563), ἔχομεν δώδεκα περίπου αἰῶνας χωρὶς ἱστοριογραφίαν τῆς Ἡπείρου. Κατὰ τὸ μακρὸν καὶ σκοτεινὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα τῶν αἰῶνων, ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τῶν Νορμαννικῶν ἐπιδρομῶν, αἱ μόναι πληροφορίαι, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐκ τῶν πηγῶν περὶ τῆς Ἡπείρου, εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Notitia Dignitatum Utriusque Imperii, ἡ ὁποία ἐγράφη κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἡ ὁποία περιέχει τὴν διαίρεσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους εἰς Praefecturas (Ἐπαρχότητας), Dioeceses (Διοικήσεις) καὶ Provincias (Ἐπαρχίας), ὅτι ἡ Ἡπειρος ἀπετέλει δύο Provincias (Ἐπαρχίας), τὴν Epirus Vetus (Παλαιὰν Ἡπειρον) καὶ τὴν Epirus Novus (Νέαν Ἡπειρον). Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς Ἡπείρου εἰς Παλαιὰν καὶ Νέαν ἐμφανίζεται ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἀλλὰ διατὶ ἐγένετο καὶ μὲ ποῖα κριτήρια ἐγένετο, τοῦτο παραμένει ἄγνωστον.

2) Γνωρίζομεν ἀπὸ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, τὴν Πολιτικὴν Γεωγραφίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, τὴν συγγραφεῖσαν ἐπὶ Ἰου-

70 πόλεις καταστραφεῖσαι, 150 χιλιάδες κάτοικοι αἰχμαλωτισθέντες — ἡ Ἡπειρος ἔπαθε μεγάλην καταστροφήν. Καὶ ὁ Στράβων λέγει (VII, 332) ὅτι κατὰ τὸ 2ον ἡμισυ τοῦ Α΄ π.Χ. αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ 50 δηλαδὴ π.Χ., ἡ χώρα ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἔρημος. Εἶναι ὅμως περίεργον, καὶ διὰ τοῦτο δεχόμεθα μετ' ἐπιφυλάξεως τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Πλουτάρχου, πῶς ἀπὸ τόσους θησαυροὺς, τοὺς ὁποίους παρέδωσαν αἱ 70 ἀλωθεῖσαι πόλεις, καὶ ἀπὸ τόσην λεηλασίαν, τὴν ὁποίαν αὐταὶ ἀμέσως κατόπιν ὑπέστησαν, δὲν προέκυψεν ἓν τέλει μερίδιον δι' ἕκαστον στρατιώτην τοῦ Αἰμιλίου Παύλου περισσότερον τῶν ἑνδεκα δραχμῶν. Ἐκτὸς τούτου ἐμφανίζει ἡ καταστροφή αὕτη καὶ ἓνα ἄλλο πρόβλημα: Τὴν Ἡπειρον κατέστρεψαν κατὰ τὰς πηγὰς οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ ἐκδίκησιν, διότι αὕτη ἐβοήθησε κατὰ τὸν Γ' Μακεδονικὸν πόλεμον τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Περσέα κατὰ τῆς Ρώμης. Αὕτη εἶναι καὶ ἡ γνώμη τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Μετὰ τὴν ἦταν ὅμως τοῦ Περσέως εἰς τὴν μάχην τῆς Πύδνας τὸ 168 π.Χ. οἱ Ῥωμαῖοι δὲν καταστρέφουν τὴν Μακεδονίαν, τὴν αἰτίαν τριῶν πολέμων ἐναντίον των, ἀλλὰ τὴν Ἡπειρον, τὴν βοηθὸν τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν τελευταῖον πόλεμόν της. Οἱ ἐπαναστατήσαντες Μακεδόνες ἐπανερχονται εἰς τὰ εἰρηνικὰ των ἔργα, ἐνῶ οἱ βοηθήσαντες αὐτοὺς Ἡπειρῶται ἐξανδραποδίζονται. Φαίνεται τοῦτο λογικόν; Οὐδεὶς ἠσχολήθη μέχρι τοῦδε μὲ τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἀπορίαν. Αὕτη εἶναι ἡ παράλειψις τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Εὐτυχῶς μὲ τὸ θέμα ἠσχολήθη τελευταίως ὁ συμπολίτης δικηγόρος κ. Στέλιος Σιωμόπουλος εἰς τὴν «Ἡπειρωτικὴν Ἔστίαν» 1971. Δὲν φαίνεται λοιπὸν ἡ καταστροφή νὰ ἦτο πράγματι τόσον μεγάλη. Πάντως μετὰ τὸ 168 π.Χ. ἔχομεν πάλιν σιωπὴν τῶν πηγῶν διὰ τὴν Ἡπειρον. Τοιοῦτοτρόπως, ἐὰν προσθέσωμεν εἰς τοὺς ἔξ σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου ἄλλους ἔξ περίπου σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς ἀρχαίας της ἱστορίας (διότι 168 π.Χ. καὶ 395 μ.Χ. = 563), ἔχομεν δώδεκα περίπου αἰῶνας χωρὶς ἱστοριογραφίαν τῆς Ἡπείρου. Κατὰ τὸ μακρὸν καὶ σκοτεινὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα τῶν αἰῶνων, ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τῶν Νορμαννικῶν ἐπιδρομῶν, αἱ μόναι πληροφορίαι, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐκ τῶν πηγῶν περὶ τῆς Ἡπείρου, εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Notitia Dignitatum Utriusque Imperii, ἡ ὁποία ἐγγράφη κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἡ ὁποία περιέχει τὴν διαίρεσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους εἰς Praefecturas ('Επαρχότητας), Dioeceses (Διοικήσεις) καὶ Provincias ('Επαρχίας), ὅτι ἡ Ἡπειρος ἀπετέλει δύο Provincias ('Επαρχίας), τὴν Epirus Vetus (Παλαιὰν Ἡπειρον) καὶ τὴν Epirus Novus (Νέαν Ἡπειρον). Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς Ἡπείρου εἰς Παλαιὰν καὶ Νέαν ἐμφανίζεται ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἀλλὰ διατὶ ἐγένετο καὶ μὲ ποῖα κριτήρια ἐγένετο, τοῦτο παραμένει ἄγνωστον.

2) Γνωρίζομεν ἀπὸ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, τὴν Πολιτικὴν Γεωγραφίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, τὴν συγγραφεῖσαν ἐπὶ Ἰου-

70 πόλεις καταστραφεῖσαι, 150 χιλιάδες κάτοικοι αἰχμαλωτισθέντες — ἡ Ἡπειρος ἔπαθε μεγάλην καταστροφήν. Καὶ ὁ Στράβων λέγει (VII, 332) ὅτι κατὰ τὸ 2ον ἡμισυ τοῦ Α΄ π.Χ. αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ 50 δηλαδή π.Χ., ἡ χώρα ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἔρημος. Εἶναι ὅμως περίεργον, καὶ διὰ τοῦτο δεχόμεθα μετ' ἐπιφυλάξεως τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Πλουτάρχου, πῶς ἀπὸ τόσους θησαυροῦς, τοὺς ὁποίους παρέδωσαν αἱ 70 ἀλωθεῖσαι πόλεις, καὶ ἀπὸ τόσην λεηλασίαν, τὴν ὁποίαν αὐταὶ ἀμέσως κατόπιν ὑπέστησαν, δὲν προέκυψεν ἓν τέλει μερίδιον δι' ἕκαστον στρατιώτην τοῦ Αἰμιλίου Παύλου περισσότερον τῶν ἑνδεκα δραχμῶν. Ἐκτὸς τούτου ἐμφανίζει ἡ καταστροφή αὕτη καὶ ἓνα ἄλλο πρόβλημα: Τὴν Ἡπειρον κατέστρεψαν κατὰ τὰς πηγὰς οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ ἐκδίκησιν, διότι αὕτη ἐβοήθησε κατὰ τὸν Γ' Μακεδονικὸν πόλεμον τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Περσέα κατὰ τῆς Ῥώμης. Αὕτη εἶναι καὶ ἡ γνώμη τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Μετὰ τὴν ἤτταν ὅμως τοῦ Περσέως εἰς τὴν μάχην τῆς Πύδνας τὸ 168 π.Χ. οἱ Ῥωμαῖοι δὲν καταστρέφουν τὴν Μακεδονίαν, τὴν αἰτίαν τριῶν πολέμων ἐναντίον των, ἀλλὰ τὴν Ἡπειρον, τὴν βοηθὸν τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν τελευταῖον πόλεμόν της. Οἱ ἐπαναστατήσαντες Μακεδόνες ἐπανερχονται εἰς τὰ εἰρηνικὰ τῶν ἔργα, ἐνῶ οἱ βοηθήσαντες αὐτοὺς Ἡπειρῶται ἐξανδραποδίζονται. Φαίνεται τοῦτο λογικόν; Οὐδεὶς ἡσχολήθη μέχρι τοῦδε μὲ τὴν ἱστορικὴν αὕτην ἀπορίαν. Αὕτη εἶναι ἡ παράλειψις τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Εὐτυχῶς μὲ τὸ θέμα ἡσχολήθη τελευταίως ὁ συμπολίτης δικηγόρος κ. Στέλιος Σιωμόπουλος εἰς τὴν «Ἡπειρωτικὴν Ἔστίαν» 1971. Δὲν φαίνεται λοιπὸν ἡ καταστροφή νὰ ἦτο πράγματι τόσον μεγάλη. Πάντως μετὰ τὸ 168 π.Χ. ἔχομεν πάλιν σιωπὴν τῶν πηγῶν διὰ τὴν Ἡπειρον. Τοιουτοτρόπως, ἐὰν προσθέσωμεν εἰς τοὺς ἑξ σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου ἄλλους ἑξ περίπου σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς ἀρχαίας της ἱστορίας (διότι 168 π.Χ. καὶ 395 μ.Χ. = 563), ἔχομεν δώδεκα περίπου αἰῶνας χωρὶς ἱστοριογραφίαν τῆς Ἡπείρου. Κατὰ τὸ μακρὸν καὶ σκοτεινὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα τῶν αἰώνων, ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τῶν Νορμαννικῶν ἐπιδρομῶν, αἱ μόναι πληροφορίαι, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐκ τῶν πηγῶν περὶ τῆς Ἡπείρου, εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Notitia Dignitatum Utriusque Imperii, ἡ ὁποία ἐγράφη κατὰ τὸ α΄ ἡμισυ τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἡ ὁποία περιέχει τὴν διαίρεσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους εἰς Praefecturas (Ἐπαρχότητας), Dioeceses (Διοικήσεις) καὶ Provincias (Ἐπαρχίας), ὅτι ἡ Ἡπειρος ἀποτελεῖ δύο Provincias (Ἐπαρχίας), τὴν Epirus Vetus (Παλαιὰν Ἡπειρον) καὶ τὴν Epirus Novus (Νέαν Ἡπειρον). Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς Ἡπείρου εἰς Παλαιὰν καὶ Νέαν ἐμφανίζεται ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἀλλὰ διατὶ ἐγένετο καὶ μὲ ποῖα κριτήρια ἐγένετο, τοῦτο παραμένει ἄγνωστον.

2) Γνωρίζομεν ἀπὸ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, τὴν Πολιτικὴν Γεωγραφίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, τὴν συγγραφεῖσαν ἐπὶ Ἰου-

στινιανού μεταξύ Αυγούστου 527 - Φθινοπώρου 528 (E. Honigmann, Συνέκδημος, σ. 2α, 1939) υπό τινος Ίεροκλέους, ότι τόν θον μ.Χ. αἰῶνα ἡ Παλαιὰ Ἕπειρος ἀπετέλει τὴν 12ην Ἐπαρχίαν με 12 πόλεις καὶ πρωτεύουσαν τὴν Νικόπολιν, τελοῦσα ὑπὸ ἀνώτερον διοικητὴν, Ἡγεμόνα, καὶ ἡ Νέα Ἕπειρος τὴν 13ην Ἐπαρχίαν με 9 πόλεις καὶ πρωτεύουσαν τὸ Δυρράχιον, τελοῦσα ὑπὸ κατώτερον διοικητὴν, Κονσουλάριον.

Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει τὸ «Περὶ Θεμάτων» ἔργον τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα, ἀλλὰ τοῦτο ἀντιγράφει, ὡς γνωστόν, ἔργον τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανού. Λέγει δηλαδὴ ὁ Πορφυρογέννητος ὅτι ἡ Παλαιὰ Ἕπειρος ἀπετέλει τὸ Θέμα Νικοπόλεως καὶ ἡ Νέα Ἕπειρος τὸ Θέμα Δυρραχίου με τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν πόλεων καὶ τὰς αὐτὰς πρωτεύουσας. Αἱ πληροφορίαι τοῦ ὅμως δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἰσχύουν διὰ τὸν 10ον αἰῶνα, ἀφοῦ οὗτος ἀντιγράφει, ὡς εἴπομεν, ἔργον παλαιότερον κατὰ 400 ἔτη περίπου, ἔργον τοῦ θου αἰῶνος τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανού.

3) Γνωρίζομεν ἀπὸ τὸ «Περὶ κτισμάτων» ἔργον τοῦ Προκοπίου τὰ ὀνόματα τῶν φρουρίων, τὰ ὅποια ὠχύρωσεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὴν Ἕπειρον.

Τίποτε περισσότερον δὲν γνωρίζομεν καὶ αἱ ὀλίγαι αὐταὶ πληροφορίες δὲν ὑπερβαίνουν, ὅπως βλέπετε, τὸν θον μ.Χ. αἰῶνα, τὴν ἐποχὴν δηλαδὴ τοῦ Ἰουστινιανού. Κατὰ τὸ μικρὸν ὅμως καὶ σκοτεινὸν χρονικὸν διάστημα τῶν 12 αἰῶνων, ἀπὸ τῶν Ρωμαίων μέχρι τῶν Νορμαννικῶν ἐπιδρομῶν, ἐγένοντο εἰς τὴν Ἕπειρον τεράστιοι ἐκπολιτιστικοὶ μετασχηματισμοί. Ἦλθον εἰς τὴν χώραν Ρωμαῖοι, Βυζαντινοί, Γότθοι, Σλάβοι, Ἀλβανοί, διὰ τοὺς ὁποίους οὐδὲν μᾶς λέγει ἡ ἐπίσημος ἱστοριογραφία. Ἴδου λοιπὸν τὸ πρῶτον χαρακτηριστικὸν τῆς Ἱστορίας τῆς Ἕπέιρου: Ἑλλειψὶς ἱστοριογραφίας ἐπὶ 12 αἰῶνας.

Τὸ δεῦτερον βασικὸν πρᾶγμα, τὸ ὅποῖον συμβαίνει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἕπέιρου, εἶναι τὸ ἐξῆς: Οἱ ἐρευνηταὶ οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδωκαν καὶ οὐδὲν ἐνδιαφέρον ἔδειξαν διὰ τὴν ἐπαρχιακὴν ἱστορίαν τῆς Ἕπέιρου κατὰ τὰς περιόδους τῆς ἀφανείας τῆς. Δὲν προσεπάθησαν δηλαδὴ νὰ ἐρευνήσουν τὰς περιόδους τῆς ἀφανείας τῆς χώρας ἐκ δευτερευουσῶν πηγῶν, ἀλλ' ἠσχολήθησαν μόνον με τὰς τρεῖς περιόδους τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, διὰ τὰς ὁποίας ὑπάρχουν ἄφθονοι φιλολογικαὶ πηγαί.

Ἐκ τῶν τριῶν περιόδων τῆς ἀκμῆς τῆς Ἕπέιρου ἠρευνήθη περισσότερον ἡ ἀρχαιότερα περίοδος, ἡ περίοδος τοῦ βασιλέως Πύρρου, διότι αὕτη ἐντάσσεται εἰς τὰ πλαίσια τῆς μεγάλης Ἱστορίας τῆς Ἀρχαιότητος καὶ εἶναι συγχρόνως ἀναπόσπαστος ἀπὸ τὴν Ἑλληνιστικὴν Ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς τῶν ἀγώνων τῶν Διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Οὕτως ἔχομεν διὰ τὴν περίοδον ταύτην πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν, δὲν θὰ τὴν ἀναφέρωμεν ὅμως, διότι κεῖται ἐκτὸς τῶν πλαισίων τῆς μικρᾶς μας μελέτης.

Κατὰ δεύτερον λόγον ἠρηνύθη ἡ δευτέρα περίοδος ἀκμῆς τῆς Ἡπείρου, ἡ περίοδος τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, καὶ ἔχομεν σήμερον τὴν καλυτέραν περὶ αὐτῆς ἐργασίαν, τοῦ Donald M. Nicol, *The Despotate of Epirus*, Oxford 1957. Ἡ παλαιὰ τοῦ Α. Μηλιαράκη, *Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου*, Ἀθῆναι 1898, εἶναι σήμερον πεπαλαιωμένη, ἡ δὲ ἀκόμη παλαιότερα τοῦ Ἰ. Ρωμανοῦ, *Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου*, Κέρκυρα 1895, ἂν καὶ ἐμβριθεστέρα, παρέμεινε, λόγῳ θανάτου τοῦ συγγραφέως της, ἡμιτελὴς καὶ ἀνεπεξέργαστος.

Ἡ τρίτη περίοδος τῆς ἀκμῆς τῆς Ἡπείρου, ἡ περίοδος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, εἶναι πολὺ νεωτέρα καὶ γνωστὴ καὶ δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ αὐτήν.

Ἐπάρχουν ὅμως καὶ Γενικαὶ Ἱστορίαι τῆς Ἡπείρου, περιλαμβάνουσαι ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἱστορίας της. Γενικὴ Ἱστορία ὅλης τῆς Ἡπείρου ὅμως, ὅπως εἶναι γνωστόν, μία μόνον ἀξία λόγου ἔχει γραφῆ μέχρι σήμερον, τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ, *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου*, 2 τόμοι, Ἀθῆναι 1856, ὀγκῶδες, ἀλλὰ μέχρι σήμερον ἀναντικατάστατον ἔργον. Μετὰ τὰς προόδους ὅμως τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, αἱ ὁποῖαι ἔκαμον τοῦλάχιστον νὰ διαφανοῦν τὰ ἀνεξερεύνητα προβλήματα τῆς Ἡπειρωτικῆς ἱστορίας, τὸ ἔργον τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἤμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ τὸ ἐλάχιστον ἐλλιπές. Τὸ ἔργον τοῦ Κ. Μεκίου, *Ἱστορία τῆς Ἡπείρου*, Ἀθῆναι 1909, εἶναι ἀκριτον ρητορικὸν ἐγκώμιον ἄνευ ἐπιστημονικῆς ἀξίας. Οἱ ξένοι πάλιν, οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν Ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου, ὁ G. Hertzberg (μετάφρασις Καρολίδου, Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ, 1906) καὶ ὁ W. Miller (μετάφρασις Λάμπρου, Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ, 1909-1910), ἀντλοῦν τυφλῶς ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ πολυῆστορος Karl Hopf, *Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit*, 1867-1868, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται θαμμένον εἰς τὰς κατακόμβας τῆς παλαιᾶς Γερμανικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, Ersch - Gruber Encyclopaedie, τόμ. 85 καὶ 86. Τὸ τελευταῖον, τέλος, βιβλίον περὶ Ἡπείρου, τοῦ Λέοντος Ι. Μελά, *Σελίδες τῆς Ἡπείρου*, Ἀθῆναι 1963, προβαίνει εἰς μίαν συντομωτάτην μόνον ἐπισκόπησιν τῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, ἡ ὁποία καταλαμβάνει 48 ἐκ τῶν 210 σελίδων τοῦ βιβλίου. Ἐκ τῶν 48 τούτων σελίδων 13 εἶναι ἀφιερωμένοι εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς χώρας (σ. 11-24) καὶ κατόπιν μὲ ἄλλα 14 περίπου αἰώνων ἄρχεται ἡ μεσαιωνικὴ ἱστορία τῆς Ἡπείρου μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Δεσποτάτου αὐτῆς. Ὅπως βλέπετε, τὰ κενὰ παραμένουν κενά. Καμμία λοιπὸν Γενικὴ Ἱστορία τῆς ὅλης Ἡπείρου, ἀνταξία τῆς χώρας, δὲν ἔχει γραφῆ μέχρι σήμερον, ἀλλὰ οὔτε πρέπει οὔτε ἠμπορεῖ νὰ γραφῆ, πρὶν νὰ διερευνηθοῦν τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν αἱ ἀναφερθεῖσαι σκοτειναὶ περίοδοι τῆς ἱστορίας τῆς χώρας.

Αὐτὸ εἶναι λοιπὸν τὸ δεύτερον βασικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον συμβαίνει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου: Ἑλλησις ἐρευνητικῆς ἀσχολίας μὲ τὰς σκοτεινάς περιόδους τῆς ἱστορίας τῆς χώρας καὶ μὲ τὰ προβλήματα αὐτῶν.

Ἄς ἴδωμεν τώρα μερικά ἀπὸ τὰ προβλήματα τῶν σκοτεινῶν περιόδων τῆς ἱστορίας τῆς Ἠπειροῦ. Βεβαίως δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπισημαίνονται τὰ προβλήματα αὐτὰ καὶ ὑποδεικνύονται τρόποι τῆς διερευνήσεως αὐτῶν. Εἰς τὴν Ἐπιστήμην ὀλίγα προβλήματα εἶναι ἐντελῶς νέα. Ἦδη εἰς τὰ «Ἠπειρωτικά Χρονικά», τόμ. 9 (1934), σ. 140-169, ὑπάρχει ἡ ὠραία ἐργασία τοῦ Georg Stadtmüller, *Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἠπειροῦ*. Ἡμεῖς ὁμῶς θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ προβλήματα τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Ἠπειροῦ, τὰ ὅποια μᾶς ἐνδιαφέρουν ἰδιαιτέρως, καὶ θὰ προσθέσωμεν καὶ τὰς ἰδικὰς μας παρατηρήσεις.

Μεταξὺ πλήθους ἄλλων ἐπὶ μέρους προβλημάτων προβάλλουν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπειροῦ δύο μεγάλα ἐποικιστικά προβλήματα, τὰ ὅποια παραμένουν ἐντελῶς εἰς τὸ σκότος: Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Σλαβῶν καὶ τὸ πρόβλημα τῆς καθόδου τῶν Ἀλβανῶν. Ταῦτα πρέπει νὰ διερευνηθοῦν ἀρχαιολογικῶς, λαογραφικῶς καὶ γλωσσολογικῶς. Ἄλλος τρόπος δὲν ὑπάρχει, ἀφοῦ δὲν ἔχομεν γραπτὰς πηγὰς. Πρὶν ὁμῶς ἐκθέσωμεν αὐτοὺς τοὺς τρόπους διερευνήσεώς των, πρέπει νὰ ἴδωμεν τί ἐγένετο εἰς τὴν Ἠπειρον ἐπ' αὐτοῦ μέχρι τοῦδε.

Καὶ πρῶτον, τί ἐγένετο εἰς τὴν Ἠπειρον ἀρχαιολογικῶς. Ἀρχαιολογικῶς ἡ Ἠπειρος, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ Μακεδονία καὶ πολλαὶ ἄλλαι περιοχαὶ τῆς Ἑλλάδος, ἔχει ἐλάχιστα μελετηθῆ. Μεμονωμένοι ἀνασκαφαὶ ἔχουν βεβαίως γίνεαι, ἀλλὰ ὀλίγα πράγματα εἶναι γνωστὰ διὰ τὰ ἀρχαῖα της, πολὺ δὲ ὀλιγώτερα διὰ τὰ βυζαντινά της, μνημεῖα. Ὅπως εἶναι πασίγνωστον, διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν προσεῖλκυσε, λόγω τῆς σημασίας της διὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν θρησκείαν, ἡ Δωδώνη, τὴν ὁποίαν ἤρχισε νὰ ἀνασκάπτῃ ἀπὸ τοῦ 1875-76 ὁ ἐξ Ἄρτης πολιτευτῆς Κωνσταντῖνος Καραπᾶνος. Τὰς ἀνασκαφὰς ἐσυνέχισεν ἐπ' ὀλίγον τὸ 1921 ὁ καθηγητῆς Γεώργιος Σωτηριάδης, ἔπειτα δέ, ἀπὸ τοῦ 1928-1935, ὁ καθηγητῆς Δημήτριος Εὐαγγελίδης. Κατόπιν μιᾶς μεγάλης διακοπῆς τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν Δωδώνην ἐσυνέχισε πάλιν ὁ καθηγητῆς Δημήτριος Εὐαγγελίδης ἀπὸ τοῦ 1952-1959 ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ τότε Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Σωτηρίου Δάκαρη.

Διὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἡ ἔρευνα ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν Νικόπολιν, τὴν ὁποίαν ἀνεσκάψεν ἀπὸ τοῦ 1913-1926 ὁ Ἀλέξανδρος Φιλαδελφεύς. Παρομοίως εἰς τὴν Βόρειον Ἠπειρον ὁ Luigi M. Ugolini ἀνεσκάψε τὸ Βουθρωτὸν καὶ τὴν Φοινίκην. Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν δύο αὐτῶν πόλεων κατέδειξε τὴν δύναμιν τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἰθαγενῶν φύλων τῆς ἐνδοχώρας, τῶν Χαόνων. Ἐκτοτε ἐγένοντο μερικαὶ σποραδικαὶ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι μετὰ ἀνασκαφῆς ἢ ἄνευ ἀνασκαφῆς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν μόνον τὰς σπουδαιότερας ἐκ τῶν τελευταίως γενομένων: Π.χ. α) τοῦ τότε Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Φωτίου Πέτσα, *Εἰδήσεις ἐκ τῆς 10ης Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας (Μνημεῖα καὶ ἀρχαιότητες Ἠπειροῦ)*, ΑΕ

1950-1952. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐρευνα Ἠπείρου, «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία» 1952. Τὸ Καστράκι στὸ Δυτικὸ Ζαγόρι, Ἀφιέρωμα εἰς Χρ. Σούλην 1956.—β) Τοῦ τότε Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Σωτηρίου Δάκαρη, Ἀνασκαφὴ εἰς Καστρίτσαν Ἰωαννίνων, ΠΑΕ 1951, 1952. Ἀνασκαφὴ εἰς Κάσσωπην Πρεβέζης, ΠΑΕ 1952-1955. Ρωμαϊκὴ δεξαμενὴ Νικοπόλεως, ΑΕ 1952. Παράρτημα. Ἐκ τοῦ ἀρχαίου νεκρομαντείου τοῦ Ἀνακτορίου, ΑΕ 1953. Ἀρχαιολογικὲς ἐρευνες στὸ λεκανοπέδιο τῶν Ἰωαννίνων, Ἀφιέρωμα εἰς Ἠπειρον 1954. Ταφικὸς περιβόλος τοῦ Ἀνακτορίου, ΑΕ 1955. Παράρτημα. Προϊστορικὸι τάφοι παρὰ τὸ Καλλάκι Ἰωαννίνων, ΑΕ 1956. Συμβολὴ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Ἠπείρου, ΑΕ 1957. Νεκρομαντεῖον Θεσπρωτίας, ΠΑΕ 1958-1964. Τὸ Ἱερὸν τῆς Δωδώνης. Ἀ ἱερὰ οἰκία, ΑΕ 1959 καὶ ΑΔ 1960. Ἀρχαιοτῆτες καὶ Μνημεῖα Ἠπείρου, ΑΔ 1960-1965. Ἀνασκαφὴ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Δωδώνης, ΠΑΕ 1965-1969.

Ταῦτα εἶναι, νομίζω, ὅλα, ὅσα ἐγένοντο ἀρχαιολογικῶς μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Ἠπειρον. Ἡ Ἠπειρος ὅμως εἶναι γεμάτη ἀπὸ σήμερον ἀκόμη δρατὰ ἐρείπια ἀρχαίων κτισμάτων καὶ μεσαιωνικῶν μονῶν. Δέκα ἐρείπια ἀρχαίων ἀκροπόλεων σημειώνει μόνον ὁ Σ. Δάκαρης, Ἐρευνες κτλ., σ. 59, ἐγκατεσπαρμένα εἰς τὴν γραμμὴν Μανωλιάσσας - Κωνσταντιανῆς - Γραμμένου - Ζίτσας - Χρυσόραχης, εἰς τοπογραφικὴν ἀπόστασιν 42 χιλιομ. καὶ εἰς ἐμβαδὸν 340 τετραγ. χιλιομ. Παλαιοὶ περιηγηταί, ὅπως ὁ Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, Paris 1826, καὶ ὁ Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835, μᾶς δίδουν πληροφορίας διὰ τὰ ἐρείπια αὐτά, ὅταν μάλιστα εἰς τὴν ἐποχὴν των ταῦτα ἦσαν πολὺ περισσότερα. Οἱ δὲ Alfred Philippson, *Thessalien und Epirus. Reisen und Forschungen im Nordlichen Griechenland*, Berlin 1897, καὶ ὁ Hans Treidler, *Epirus im Altertum. Studien zur Historischen Topographie*, Leipzig 1917, μᾶς δίδουν εἰς τὰ βιβλία των περισσότεράς περὶ αὐτῶν εἰδήσεις.

Μία συλλογὴ ὄλων τῶν χωρίων περιηγητῶν, οἱ ὅποιοι περιγράφουν πράγματα τῆς Ἠπείρου, ὅπως ἔχει γίνεαι διὰ τὴν Χίον ὑπὸ τῶν Φ. Π. Ἀργέντη - Στ. Π. Κυριακίδου, Ἡ Χίος παρὰ τοῖς γεωγράφοις καὶ περιηγηταῖς, 3 τόμ. Ἀθῆναι 1946, μὲ χωριστὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς καὶ χωριστὰ τὰς ἄλλας εἰδήσεις, καὶ μία χαρτογράφησις ἔπειτα ὄλων τῶν ἀρχαιολογικῶν τόπων, εἴτε ἔχουν σήμερον ὄρατὰ ἐρείπια εἴτε ὄχι, θὰ ἦτο, νομίζω, πολὺ χρήσιμος ὡς πρῶτον βῆμα διὰ μίαν μελλοντικὴν συστηματικὴν ἀρχαιολογικὴν διερεύνησιν τῆς Ἠπείρου.

Ἡ συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ διερεύνησις θὰ δώσῃ πολυτίμους πληροφορίας εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου καὶ θὰ συμβάλῃ σημαντικῶς εἰς τὴν λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ἱστορίας τῆς χώρας. Ἴδου ἔν μόνον μικρὸν παράδειγμα διὰ νὰ καταφανῆ τοῦτο: Ὁ Συνέκδημος τοῦ Ἱεροκλέους π.χ. ἀναφέρει εἰς τὴν Παλαιὰν Ἠπειρον 12 πόλεις, τὰς ἐξῆς:

Νικόπολις, Δωδώνη, Εὔροια ἀκνίου (= ἐκ νέου = νέα), Ἀδριανούπολις, Ἀππων, Φοινίκη, Ἀγχιασμός, Βουθρωτόν, Φωτική, Κέρκυρα νῆσος, Ἰθάκη νῆσος. Καί εἰς τὴν Νέαν Ἡπειρον 9 πόλεις, τὰς ἐξῆς: Δυρράχιον, Σκάμπα, Ἀπολλωνία, Βοῦλις, Ἀμαντία, Πουλχεριούπολις, Ἀθλόν, Ανχινός, μητρόπολις Λιστρῶν καὶ Σκεπῶν. Ὁ Συνέκδημος ἐγράφη, ὡς εἴπομεν, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ μεταξὺ Αὐγούστου 527 - Φθινοπώρου 528. Ὁ σύγχρονος αὐτοῦ ἱστορικός τοῦ Ἰουστινιανοῦ Προκόπιος εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ κτισμάτων» τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀναφέρων τὰ φρούρια, τὰ ὅποια ὠχύρωσε διὰ τὴν ἀμυναν τοῦ Κράτους ὁ Ἰουστινιανός, ἀναφέρει εἰς τὴν Παλαιὰν Ἡπειρον 10, τὰ ἐξῆς: Εὐρώπη, Χιμάρα, Ὀμόνοια, Κώμη, Ἰουστινιανούπολις, Φωτική, Κάννινα, Καστέλλον, Κολοφώνια, Νικόπολις, καὶ εἰς τὴν Νέαν Ἡπειρον 8, τὰ ἐξῆς: Δυρράχιον, Ἄργος, Στεφανιακόν, Ἅγιος Σαβιανός, Εἰρήνη, Γυναικομότης, Ἅγιος Στέφανος, Ἀμαντία. Καταπληκτικόν, αἱ δύο πηγαὶ εἶναι σύγχρονοι καὶ ἐν τούτοις τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων, τὰ ὅποια αὐταὶ ἀναφέρουν διὰ τοὺς αὐτοὺς τόπους, εἶναι τὰ περισσότερα διάφορα. Ἐκ τῶν πόλεων τῆς Παλαιᾶς Ἡπέρου μόνον ἡ Νικόπολις καὶ ἡ Φωτική, ἐκ δὲ τῶν πόλεων τῆς Νέας Ἡπέρου μόνον τὸ Δυρράχιον ἀπαντῶνται καὶ εἰς τὰς δύο πηγὰς. Τί συμβαίνει; Ἡ γνώμη τοῦ Fallmerayer, ὅτι ὁ Συνέκδημος εἶναι ἀκριτος καὶ ἀναξιόπιστος, διότι ἀναφέρει Ἡπειρωτικὰς πόλεις εἴτε ἐντελῶς ἀγνώστους ἀλλαχόθεν εἴτε γνωστὰς μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ. Ἡμπορεῖ βεβαίως ἡ χειρόγραφος παράδοσις νὰ εἶναι διὰ μερικὰς ἐξ αὐτῶν ἐσφαλμένη, π.χ. ἐκεῖνο τὸ Εὐρώπη τοῦ Προκοπίου νὰ εἶναι λάθος ἀντιγεγραμμένον ἀντὶ Εὔροια, εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι ἀρχαῖαι πόλεις ἐσώζοντο ἀκόμη κατὰ τὸν βον αἰῶνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ὁ Συνέκδημος δὲν ἀναφέρει ἀνυπάρκτους κατὰ τὴν ἐποχὴν του πόλεις. Τί συμβαίνει λοιπόν; Ἡ πιθανωτέρα ἐξήγησις εἶναι, ὅτι τὰ διαφορετικὰ ὀνόματα τῶν φρουρίων τοῦ Προκοπίου προέρχονται ἀπὸ σύγχρονον μὲ τὴν ὀχύρωσιν μετονομασίαν τῶν φρουρίων. Κάθε δηλαδὴ φρούριον, τοῦ ὁποῦ ἡ ἡρειπωμένη ὀχύρωσις ἀνεκαίριζετο, καὶ κάθε πόλισμα, τὸ ὁποῖον διὰ πρώτην φοράν ἀπέκτα ὀχύρωσιν, ἐλάμβανε νέον ὄνομα.

Τὸ παράδειγμά μας ὅμως διδάσκει ἐν διδαγμα καὶ θέτει ἐν πρόβλημα. Τὸ διδαγμα εἶναι, ὅτι, ὅπως δεκνύουν τὰ 18 φρούρια τοῦ Προκοπίου, εἰς τὰ ὅποια θὰ κατέφευγεν εἰς περίπτωσιν ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς ὁ πληθυσμὸς ἀπὸ χωρία τῶν περιχώρων, ἡ Ἡπειρος κατὰ τὸν βον αἰῶνα, ἀκόμη καὶ μετὰ τὰς μεγάλας βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βησιγόθων τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τῶν Ὀστρογόθων τοῦ Θεουδερίχου, ἦτο πυκνοκατακτημένη. Πλὴν τοῦ λογικοῦ συλλογισμοῦ, περὶ τούτου συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ 35ῃ εἰς τὴν σειρὰν Μητρόπολις Νικοπόλεως εἶχε κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν 9 Ἐπισκοπὰς, μετὰξὺ δὲ τῶν περιοχῶν μόνον ἡ Θεσπρωτία, ἡ μικροτέρα σχετικῶς περιοχὴ, εἶχε δύο Ἐπισκοπὰς, τὴν Φωτικὴν καὶ τὴν Εὔροϊαν (ἀργότερα Ἰωάννινα). Τὸ πρόβλημα

είναι, ότι τὰ ὀνόματα τῶν περισσοτέρων ἐξ αὐτῶν τῶν φρουρίων τοῦ Προκοπίου δὲν τὰ συναντῶμεν πλέον ποτὲ μετὰ τὸν βον αἰῶνα. Τί ἀπέγιναν; Ἐδῶ θὰ βοήθησῃ ἡ συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ διερεύνησις τῆς χώρας, ἡ ὁποία, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐνδέχεται νὰ παρουσιάσῃ ἐκπλήξεις, θὰ δώσῃ πάντως πολυτίμους πληροφορίας εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν. Ἐὰν π.χ. εἰς ἓνα μέγαλον ἀριθμὸν ἀνασκαφικῶν χώρων ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα διαπιστώσῃ ἀπὸ τὰ στρώματα καὶ ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν στρωμάτων τὸν κατὰ προσέγγισιν χρόνον τῆς καταστροφῆς τῶν ἀντιστοιχῶν οἰκισμῶν, ὁ δὲ χρόνος αὐτὸς ἐμπίπτει εἰς τὴν περίοδον τῶν Σλαβικῶν ἐπιδρομῶν, ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα θὰ ἐξαγάγῃ τὰ συμπεράσματά της διὰ τὸ μέγεθος καὶ διὰ τὴν κατεῦθυσιν τῆς εἰσβολῆς.

Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἔπειτα καὶ βυζαντινὰ νομίσματα μεταξὺ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων εἶναι σπουδαῖα πηγαὶ διὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς χώρας. Αἱ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, ἐπιτύμβιοι ἢ ἀφιερωτήριοι, εἶναι ἡ μοναδικὴ μας πηγὴ διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ βοηθοῦν νὰ ἐξηγηθῇ ἡ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξαφάνισις πολλῶν ἀρχαίων Ἑπειρωτικῶν φύλων καὶ παλαιότερων μορφῶν βίου. Τὰ νομίσματα πάλιν, διὰ μὲν τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν, μέχρι τῆς ρωμαϊκῆς κατακτῆσεως, εἶναι σπουδαιοτάτη πηγὴ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν σχέσεων δημοσίου δικαίου τῶν Ἑπειρωτικῶν κρατιδίων, ἀποικιῶν καὶ συμμαχιῶν, διότι, ὡς γνωστόν, διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν αὐτοτελὴς νομισματοκοπία σημαίνει αὐτονομίαν, παῦσις δὲ τῆς νομισματοκοπίας σημαίνει ἀπώλειαν τῆς αὐτονομίας. Διὰ δὲ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἡ μὲν διάδοσις τῶν νομισματικῶν εὐρημάτων δεικνύει τοὺς ἐμπορικὸς δρόμους καὶ τὰς ἐκπολιτιστικὰς διεισδύσεις ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ κέντρα πρὸς τὴν λοιπὴν Ἑπειρωτικὴν ἐνδοχώραν, ἡ δὲ αἰφνιδία ἀπουσία αὐτῶν σημαίνει διακοπὴν τοῦ βυζαντινοῦ βίου κατόπιν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἢ ἐξ ἄλλων λόγων. Ὅταν π.χ. εἰς μίαν περιοχὴν, ὅπου εὐρέθησαν ἄφθονα νομίσματα παλαιότερων βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, παύουν ἀποτόμως νὰ εὐρίσκωνται νομίσματα τῶν διαδόχων τῶν αὐτοκρατόρων, διὰ μεγάλην χρονικὴν περίοδον καὶ διὰ πολλοὺς αὐτοκράτορας, τοῦτο σημαίνει ἐρήμωσιν τῆς χώρας κατόπιν ἐχθρικῆς εἰσβολῆς ἢ ὑποδούλωσιν τῆς χώρας εἰς βαρβαρικά φῦλα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν πρωτόγονον σύστημα ἀνταλλαγῶν εἰς εἶδος.

Κτίσματα λοιπὸν, ἐπιγραφαὶ καὶ νομίσματα ἀποτελοῦν τὸ ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν, τὸ ὁποῖον ἀναμένει ἡ Μεσαιωνικὴ Ἱστορία τῆς Ἑπείρου ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴν σκαπάνην, ἡ ὁποία ὁμολογουμένως δὲν ἐκινήθη ἀκόμη ἀρκετὰ εἰς τὴν Ἑπειρον. Ἐκ τοῦ ὕλικου τούτου θὰ ἠμπορέσῃ νὰ συναγάγῃ τὰ συμπεράσματά της διὰ τὴν ἐθνολογικὴν, τὴν πολιτιστικὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑπείρου κατὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς αἰῶνας πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Σλάβων καὶ πρὸ τῆς καθόδου τῶν Ἀλβανῶν καὶ νὰ καθορίσῃ ποῖαι μετακινήσεις λαῶν καὶ ποῖοι πολιτιστικοὶ μετασχηματισμοὶ ἐγένοντο μετὰ τὴν εἰσβολὴν καὶ μετὰ τὴν καθόδον τούτων. Ἴδου λοιπὸν πῶς ἡ συστη-

ματική ἀρχαιολογική διερεύνησις ἡμπορεῖ νὰ συμβάλῃ σημαντικῶς εἰς τὴν λύσιν μεγάλων προβλημάτων τῆς ἱστορίας τῆς χώρας.

Εἰς τὴν λύσιν ὅμως τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Ἠπειροῦ ἡμποροῦν νὰ συμβάλουν, ὅπως εἴπομεν, καὶ ἡ Λαογραφία καὶ ἡ Γλωσσολογία, προσφέρονται τὰ συμπεράσματα ἐκ τοῦ ὕλικου των μεθόδον χαρτογραφικῆν.

Ἡ Λαογραφία θὰ μελετήσῃ ἐν πρώτοις τὸν τύπον τῆς κατοικίας, τὰς μορφὰς τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐγκαταστάσεως, τὸν τρόπον δηλαδὴ τοῦ συνοικισμού, κατὰ μῆκος ὁδοῦ, ἢ πέραξ κεντρικῆς πλατείας ἢ κατ' ἄλλον τρόπον. Τοῦτο, διότι τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἔχουν τρία πολῦτιμα χαρακτηριστικά: Πρῶτον, ἐξελίσσονται εἰς κάθε λαὸν κατὰ τρόπον ἰδιάζοντα εἰς τὸν λαὸν τοῦτον. Δεύτερον, διατηροῦνται μὲ ἐπίμονον σταθερότητα διὰ μέσου αἰώνων. Καὶ τρίτον, ὑπὸ ἰσχυρὰς ξένας ἐπιδράσεις ὑποχωροῦν βαθμιαίως, ἀνθιστάμενα ἰσχυρῶς καὶ ἐξαφανιζόμενα ἐκ τῶν τελευταίων. Παλαιαὶ φυλαὶ ἔχουν ἰδικόν των τύπον κατοικίας, ἰδιόμορφα οἰκιακὰ σκευὴ καὶ κτίζουσι κατὰ ἰδικόν των τρόπον τοὺς συνοικισμούς των. Περιπλανώμεναι φυλαὶ φέρουσι πάντοτε μαζί των τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἰς τὰς νέας των πατρίδας καὶ τοῦτο ἐπὶ αἰῶνας. Φυλαὶ ὑπὸ ἰσχυρὰν ξένην ἐπίδρασιν χάνουσι πρῶτα τὴν γλῶσσαν των καὶ τελευταῖα τὰ στοιχεῖα ταῦτα.

Τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν τύπων τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν μορφῶν τῶν οἰκιακῶν σκευῶν παρέχονται δυνάτητες διὰ τὴν παρακολούθησιν σταδίων πολιτισμῶν καὶ μετακινήσεων πληθυσμῶν εἰς χρόνους, διὰ τοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχει οὐδεμία γραπτὴ καὶ οὐδεμία μνημειακὴ παράδοσις. Προσοχὴ ὅμως: Πολλάκις εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ διακρίνωμεν τὸ παλαιὸν καὶ παραδεδομένον στοιχεῖον ἀπὸ τὸ νεώτερον καὶ ἐπίκτητον καὶ ὑπάρχει κίνδυνος νὰ καταλήξωμεν εἰς ἐσπευσμένα συμπεράσματα. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐξετάζωνται συγχρόνως καὶ ἄλλα λαογραφικὰ στοιχεῖα, ὅπως οἱ τρόποι τῶν ὀμαδικῶν ἐγκαταστάσεων, τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἔθιμα, αἱ παραδόσεις, τὰ ἄσματα καὶ τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα. Πρὸ τοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Γερμανίαν, ὅπου εἰς σκοτεινοὺς ἱστορικοὺς αἰῶνας μετεκινήθησαν πολὺ γερμανικὰ καὶ σλαβικὰ φύλα, μία τοιαύτη διερεύνησις τῶν ἐποικιστικῶν στοιχείων ἐξελιχθῆ εἰς μεθοδικῶς τελείαν βοθητικὴν ἐπιστήμην τῆς Ἱστορίας. Εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον, ἡ ὁποία παρουσιάζει τὰ αὐτὰ προβλήματα μετακινήσεων λαῶν, μόνον ἡ Σχολὴ τοῦ Σέρβου γεωγράφου J. Cvijić ἔκαμε μεγάλας προόδους. Διὰ τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Ἀλβανίαν, ὅπως καὶ δι' ἄλλην τὴν Ἑλλάδα, οἱ τύποι, αἱ μορφαὶ καὶ οἱ τρόποι τῶν οἰκιακῶν ἀρχαιοτήτων δὲν ἔχουν μελετηθῆ. Εἶναι ὅμως ὁμολογουμένως μέγα ἔργον, νὰ μελετηθοῦν οἱ τύποι δλων ἐν γένει τῶν λαϊκῶν κατοικιῶν καὶ συνοικισμῶν καὶ νὰ καθορισθῆ ἡ διάδοσις δλων ἐν γένει τῶν λαϊκῶν οἰκιακῶν σκευῶν εἰς ὀλόκληρον τὴν

Ἡπειρον. Μόνον ὅμως οὕτω θὰ σχηματίσωμεν γενικὴν εἰκόνα τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων, τῆς ποικιλίας των καὶ τῆς ἐξαπλώσεώς των.

Πόσον πολυτίμους ὑπηρεσίας θὰ προσφέρουν εἰς τὴν Ἱστορίαν τὰ συμπεράσματα ἐκ μιᾶς τοιούτου εἴδους λαογραφικῆς διερευνήσεως τῆς χώρας, τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς παραδείγματος: Σήμερον, ὅπου ἀπαντᾶται τοπωνύμιον ἀναμφισβητήτως σλαβικὸν ἢ ἀλβανικόν, συνάγεται τὸ κατὰ τεκμήριον ἀπρόσβλητον συμπέρασμα, ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρξε κάποτε σλαβικὴ ἢ ἀλβανικὴ ἐγκατάστασις. Τοῦτο δὲν εἶναι πάντοτε ὀρθόν. Πρῶτον, διότι οἱ Ἄλβανοι ὑπῆρξαν ἀναμφισβητήτως φορεῖς σλαβικῶν τοπωνυμίων καὶ ἓνα σλαβικὸν τοπωνύμιον δυνατὸν νὰ προέρχεται ἀπὸ ἐγκατάστασιν Ἄλβανῶν καὶ ὄχι Σλάβων. Δεύτερον, διότι, ὡς ἀπέδειξεν διὰ τὴν Ἀττικὴν τοῦλάχιστον ὁ Δ. Σοῦρμελῆς, *Συνοπτικὴ κατάστασις τῆς πόλεως τῶν Ἀθημῶν*. Εἰς Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθημῶν. Τουρκοκρατία*. Ἀθήναι 1891, τόμ. 1, σ. 338, ἔχομεν ἐξαλβανισμούς ἐλληνικῶν χωρίων καὶ ἓνα ἀλβανικὸν τοπωνύμιον δυνατὸν νὰ προέρχεται ἀπὸ ἐξαλβανισθέντας Ἑλληνας καὶ ὄχι Ἄλβανούς. Ἀπεδείχθη δηλαδὴ, ὅτι τὰ ἐλληνικὰ χωρία ἐξαλβανίζοντο ἐκ τοῦ φόβου ληστῶν Τουρκαλβανῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἐπέιραζον τοὺς ὁμοφύλους των Ἄλβανούς, ἔστω καὶ ἂν αὐτοὶ ἦσαν Ὀρθόδοξοι. Τρίτον, διότι, ὡς ἀπέδειξε διὰ τὴν Μακεδονίαν τοῦλάχιστον ὁ Κ. Ἀμαντος, *Μακεδονικά. Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν καὶ ἐθnologiαν τῆς Μακεδονίας*, Ἀθήναι 1920, οἱ Βλάχοι ἀνεμείχθησαν κατὰ τόπους μὲ σλαβικοὺς πληθυσμούς καὶ ἄφησαν σλαβικὰ ὀνομασίας εἰς ἐλληνικοὺς τόπους καὶ ἓνα σλαβικὸν τόπωνύμιον δυνατὸν νὰ προέρχεται καὶ ἀπὸ ἐγκατάστασιν Βλάχων καὶ ὄχι Σλάβων.

Ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα λοιπὸν θὰ ἐξακριβώσῃ ἐκ τῶν ἰδικῶν τῆς στοιχείων, ἂν εἰς μίαν περιοχὴν σλαβικῶν τοπωνυμίων πρόκειται περὶ ἐγκαταστάσεως Σλάβων πράγματι ἢ ἀπλῶς περὶ σλαβοφόνων Ἄλβανῶν ἢ περὶ Βλάχων, καὶ ἂν εἰς μίαν περιοχὴν ἀλβανικῶν τοπωνυμίων πρόκειται περὶ ἐγκαταστάσεως Ἄλβανῶν πράγματι ἢ περὶ ἐξαλβανισθέντων Ἑλλήνων. Αὐταὶ εἶναι αἱ πολυτίμοι ὑπηρεσίαι, τὰς ὁποίας ἡμπορεῖ νὰ προσφέρῃ ἡ λαογραφικὴ διερεύνησις τῆς χώρας εἰς τὴν σκοτεινὴν περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου.

Διὰ τῶν τοπωνυμίων ὅμως μεταβαίνομεν εἰς τὴν Γλωσσολογίαν, ἡ ὁποία καὶ αὕτη ὑπόσχεται νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἱστορίαν πολλὰ χρήσιμα συμπεράσματά της. Εἰς τὴν Γλωσσολογίαν τὰ πράγματα διὰ τὴν Ἡπειρον εἶναι πολὺ καλύτερα παρὰ εἰς τὴν Ἀρχαιολογίαν ἢ τὴν Λαογραφίαν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἐπεχείρησε τὴν σημαντικωτέραν ἔρευναν τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου τῆς Ἡπείρου — *Ἡπειρωτικὸν Γλωσσάριον*. Ἀθήναι 1909 — πλῆθος κειμένων διαφόρων τοπικῶν Ἡπειρωτικῶν διαλέκτων ἔχουν δημοσιευθῆ εἰς τοὺς 16 τόμους τῶν Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν καὶ ἀλλαχοῦ ἀπὸ τὸν Γεώργιον Ἀναγνωστόπουλον, ἀπὸ τὸν ἀείμνηστον Γυ-

μνασιάρχην τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς Χρῆστον Σούλην καὶ ἀπὸ ἄλλους πολλούς. Τοὺς γνωστούς καὶ ἀγνώστους συλλογεῖς Ἑπειρωτικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου ἀπαριθμεῖ ὁ Εὐάγγελος Ἀθ. Μπόγκας εἰς τὸ λίαν σημαντικὸν ἔργον του: *Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἑπείρου. Ἀ' Γιαννιώτικο καὶ ἄλλα λεξιλόγια*. Ἰωάννινα 1964, τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἑταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν.

Ἀπὸ τὴν Γλωσσολογίαν ἀναμένει ἡ Ἱστορία χρήσιμα συμπεράσματα ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὑπ' αὐτῆς συλλεγέντων τοπωνυμίων. Ἐνδιαφέρον διὰ τὰ τοπωνύμια διήγειρεν, ὡς γνωστόν, διὰ πρώτην φοράν εἰς τοὺς Ἑλληνας γλωσσολόγους καὶ ἱστορικούς ἡ ἀστήρικτος θεωρία τοῦ J. Ph. Fallmeayer, ἡ ὁποία ἔκαμε πολὺν θόρυβον καὶ ἡ ὁποία στηριζομένη εἰς τὰ σλαβικά τοπωνύμια, τὰ ἀπαντῶντα ἐν Ἑλλάδι, ὑπεστήριξεν, οὔτε ὀλίγον οὔτε πολὺ, τὴν πλήρη ἐξαφάνισιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὰς σλαβικὰς ἐπιδρομὰς τοῦ 6ου καὶ 7ου μ.Χ. αἰῶνος. Ἐκτοτε ἐξύπνησε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπιστημόνων πρῶτον διὰ τὰ σλαβικά τοπωνύμια εἰδικῶς καὶ ἔπειτα δι' ὅλα τὰ τοπωνύμια γενικῶς. Τὴν ἑλληνικὴν ἔρευναν διὰ τὰ τοπωνύμια μέχρι τοῦ 1930 ἐκθέτουν αἱ ἐργασίαι τοῦ Κ. Ἀμάντου, *Die Erforschung der Heutigen Ortsnamen in Griechenland* εἰς τὸ περιοδικὸν Zeitschrift für Ortsnamenforschung 5 (1929), 62-70, καὶ τοῦ Π. Ν. Πατριάρχα, *Ὁ θησαυρὸς τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀ': Τὸ ἀρχεῖον τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν τοπωνυμίων τῆς Τουρκοκρατίας*. Ἀθήναι 1933. Νέαν ὄθησιν ἔλαβε τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ τοπωνύμια εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅταν ἐδημοσιεύθη ἡ μεγάλη ἐργασία τοῦ M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Abhandl. Der Preuss. Akad. No 12, 1941, ἡ ὁποία ὁμολογουμένως δὲν εὔρε ψύχραιμον ὑποδοχὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνῶ τῆς ἐγένετο σφοδρὰ ἐπίθεσις διὰ τὰ σφάλματά της, τὰ ὁποῖα πράγματι εἶναι πολλὰ, δὲν τῆς ἀνεγνωρίσθησαν αἱ ἀρεταὶ της, αἱ ὁποῖαι πράγματι ὑπάρχουν.

Διὰ τὴν Ἑπείρον ἔχουν γίνεαι πολλαὶ καὶ καλαὶ ἐργασίαι συλλογῆς καὶ διερευνήσεως τοπωνυμίων ὑπὸ τοῦ Π. Φουρίκη, τοῦ Χρ. Σούλη, τοῦ Κ. Στεργιοπούλου καὶ πολλῶν ἄλλων. Ἐπισκόπησιν τῶν τοπωνυμικῶν ἐργασιῶν εἰς τὴν Ἑπείρον μέχρι τοῦ 1932 δίδει ὁ Χρ. Σούλης εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τῆς ὑποδειγματικῆς του Συλλογῆς: *Τοπωνυμικὸν τῶν Χουλιαράδων*, Ἑπειρωτικὰ Χρονικὰ 7 (1932), 216-245.

Τὰ τοπωνύμια ὅμως μόνον τῶν δὲν ἀρκοῦν νὰ ἀποδείξουν τίποτε. Παράδειγμα ἡ ματαία ἐργασία τοῦ G. Weigand, ὁ ὁποῖος συνέλεξεν, ὡς γνωστόν, τὰ Κουτσοβλαχικὰ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς τῆς Πίνδου (*Die Aromunischen Ortsnamen im Pindusgebiete*, Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache. Leipzig 1919-1920, 60-64 καὶ 174-218), διεπίστωσεν ὅτι ἐκ τῶν 65 τοπωνυμίων 29 εἶναι σλαβικά, 21 ἐκ τῶν ἄλλων εἶναι κουτσοβλαχικά καὶ 15 εἶναι ἑλληνικά καὶ ἐνόμισεν ὅτι διαπιστοῦται πλέον τὸ γεγονὸς μῖα

σλαβικῆς ἐποικίσεως εἰς τὴν Πίνδον καὶ μάλιστα, ὡς δεικνύει ἡ φωνηεντικὴ μορφή τῶν τοπωνυμίων, μιᾶς βουλγαρικῆς ἐποικίσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἤλθον ἀργότερον νὰ ἐπικαθίστη τὸ στρῶμα τῆς κουτσοβλαχικῆς ἐπιδρομῆς. Ὁ Weigand ὁμως δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι, ὡς ὑπέδειξεν ἀργότερον καὶ αὐτὸς ὁ σλαβόφιλος Vasmer, σ. 5-7, 9 καὶ 313-315, φορεῖς σλαβικῶν τοπωνυμίων ἤμπορεῖ νὰ εἶναι καὶ μὴ Σλάβοι, ἀλλὰ διάφοροι Σλαβόφωνοι, Ἕλληνες ἢ Ἀλβανοὶ καὶ ἴσως καὶ Βλάχοι. Δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων πεδινόι ἢ καὶ ὄρεινοὶ ἑλληνόφωνοι ἢ σλαβόφωνοι πληθυσμοὶ τῆς δυτικῆς καὶ τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος εἶναι φυσικὸν νὰ εὗρον ἄσυλον εἰς τοὺς ὄρεινοὺς ὄγκους τῆς Πίνδου καὶ τῶν παραφυάδων αὐτῆς, ὅπου ἤλθον εἰς ἐπιμειξίαν μὲ παλαιοὺς λατινογλώσσους κατοίκους ἐκεῖ, Βλάχους δηλαδὴ, Γραικοβλάχους ἢ Ἀρβανιτοβλάχους, καὶ ὅπου οἱ σλαβόφωνοι ἐξ αὐτῶν ἄφησαν σλαβικά τοπωνύμια, οὕτως ὥστε τὸ σλαβικὸν στρῶμα τῶν τοπωνυμίων νὰ εἶναι νεώτερον τοῦ κουτσοβλαχικοῦ καὶ ὄχι ἀντιστρόφως, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ Weigand. Τὰ τοπωνύμια λοιπὸν δὲν ἀρκοῦν, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἡ ἐθνολογικὴ στρωματογραφία τῆς Πίνδου. Θὰ ἔπρεπε διὰ λαογραφικῆς μελέτης τῶν ἐπιβιώσεων εἰς τὸν σημερινὸν ἐκεῖ βίον νὰ διαπιστωθῇ, ἐὰν ὑπόκειται ἐκεῖ ἐγκατάστασις πραγματικῶν Σλάβων ἢ ἀπλῶς Σλαβοφώνων. Τὰ τοπωνύμια μόνα τῶν δὲν ἀρκοῦν νὰ ἀποδείξουν τίποτε. Πρέπει ὁμως πρὸ πάσης ἄλλης μελέτης νὰ συλλεχθοῦν ὑπὸ τῆς Γλωσσολογίας.

Ἴδου λοιπὸν πόσον ἐνδιαφέρουν τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου πρὸ παντὸς τὰ σλαβικά καὶ ἔπειτα τὰ ἄλβανικά τοπωνύμια τῆς χώρας. Συστηματικὴ ὁμως συλλογὴ τῶν ἀπαντῶντων εἰς τὴν Ἡπειρὸν σλαβικῶν τοπωνυμίων μὲ διασάφησιν καὶ τοπογραφικὴν τοποθέτησιν αὐτῶν, γενομένη ὑπὸ Ἕλληνοῦ ἐρευνητοῦ, δὲν μοῦ εἶναι γνωστὴ. Ἡ παλαιὰ ἀπόπειρα τοῦ Χρ. Χριστοβασίλη, *Ἡ Ἡπειρος καὶ τὰ ἐν αὐτῇ σερβικά ὀνόματα*, Ἡπειρωτικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1914, σ. 44-53, ἀμφισβητεῖται, ἐὰν περιέχει σερβικά ἢ βουλγαρικά τοπωνύμια. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστοβασίλης τὰ θεωρεῖ σερβικά, ἄλλοι ὁμως ὑπεστήριξαν ὅτι εἶναι βουλγαρικά. Διὰ τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα ἔχομεν τώρα τὴν Συλλογὴν τοῦ Vasmer.

Συστηματικὴ συλλογὴ ἐπίσης καὶ διερεῦνησις ὄλων τῶν ἀπαντῶντων εἰς τὴν Ἡπειρὸν ἄλβανικῶν τοπωνυμίων δὲν ὑπάρχει, καθ' ὅσον γνωρίζω. Μερικὰ ἄλβανικά τοπωνύμια τῆς Ἡπείρου ἐπεξήγησεν ὁ Π. Α. Φοῦρικός, ἐπεξηγῶν τὰ ἄλβανικά τοπωνύμια τῆς Ἀττικῆς, εἰς τὴν ἐργασίαν του: *Συμβολὴ εἰς τὸ Τοπωνυμικὸν τῆς Ἀττικῆς*. Ἀθηνᾶ 42 (1930), 111-136. Διάφοροι ὑπάρχουσαι Συλλογαί, ὅπως τοῦ Κ. Δ. Μέρτζιου, *Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ξενικῶν Ἡπειρωτικῶν τοπωνυμίων*, Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 9 (1934), 182-203, ἢ τοῦ Κ. Στεργιοπούλου, *Τοπωνυμικὸν τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης*, Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 9 (1934), 204-244 καὶ Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 10 (1935), καὶ πολλὰ ἄλλα, ἢ δὲν περιέχουν καθόλου ξένα ἢ περιέχουν

ἀναμειγμένα ἑλληνικά, κουτσοβλαχικά, ἄλβανικά καὶ τουρκικά τοπωνύμια. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἀναφερθεῖσαν ἤδη, ἀξιόλογον κατὰ τὰ ἄλλα καὶ βραβευμένην ὑπὸ τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν, ἐργασίαν τοῦ Ε. Α. Μ π ὄ γ κ α, *Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου. Ἀ' Γιαννιώτικο καὶ ἄλλα λεξιλόγια*. Ἰωάννινα 1964. Ἐνῶ διὰ τὴν περιοχὴν τῆς Ἀλβανίας ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἔχει θαυμασίας συλλογὰς ὕλικου, τῶν ὁποίων τὰ πορίσματα ἀποτελοῦν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἄλβανικῶν τοπωνυμίων τῆς Ἡπείρου, ὅπως εἶναι τὰ πορίσματα τῆς μεγάλης γεωγραφικῆς καὶ γεωλογικῆς μονογραφίας τοῦ Franz Nopcsa, *Geographie und Geologie Nordalbaniens*. Budapest 1929.

Τρία φαινόμενα εἶναι ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς διὰ τὴν ἱστορικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν τοπωνυμίων: 1) ἡ μετονομασία τόπων, 2) ἡ μεταβίβασις τοπωνυμίων καὶ 3) αἱ ἀγιώνυμοι τοπωνυμιαὶ ἢ ἀπλῶς ἀγιωνύμια.

Τὸ φαινόμενον τῆς μετονομασίας τόπων εἶναι πολὺ παλαιόν. Ἦδη εἰς τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους πρὸ τοῦ 527 μ.Χ. ὑπάρχουν εἰς τὰ χειρόγραφα σύντομα σημειώματα περὶ μετονομασίας διαφόρων πόλεων μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Περὶ ἐπωνυμίας πόλεων», ἐκδεδομένα σήμερον ὡς Ἐπίμετρον εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἱεροκλέους τοῦ Α. Burckhardt, *Hierocles Synekdemus*, Leipzig 1893, σ. 61 κ.έ. Παραδείγματα παλαιᾶς μετονομασίας πόλεων ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἡπειρον πολλά, ὅπως π.χ. ἡ Νέα Εὐροία ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ 879 ὡς Ἰωάννινα, καθὼς ἔδειξεν ὁ Σ. Δάκ α ρ η ς, *Ἰωάννινα ἡ νεώτερη Εὐροία*. Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τεύχ. ΣΤ', σ. 537-554, ἡ Ἀδριανούπολις ὡς Ἰουστινιανούπολις καὶ ἔπειτα ὡς Δρυϊνούπολις, ἡ Ἀμβρακία ἐμφανίζεται ἀργότερον ὡς Ἄρτα, ἡ Ἀγχιάσμος (ἀρχ. Ὀγγεσμος) ὡς Ἅγιοι Σαράντα κ.ο.κ. Ἐκάστη μετονομασία ὑποκρύπτει ἐν ἱστορικὸν γεγονός, ἀλλὰ ὁ ἀκριβὴς χρόνος καὶ ὁ ἰδιαιτέρος λόγος τῆς μετονομασίας εἶναι δι' ἡμᾶς πράγματα ἄγνωστα. Διὰ μετονομασίας εἰς ὀλοκλήρους περιοχὰς τὸ αἷτιον θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἶναι ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς περιοχῆς ἢ καταστροφαι ἐκ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Ἡ ἔρευνα λοιπὸν τῶν τοπωνυμίων ὀφείλει νὰ ἐντοπίσῃ τὰς ὁμαδικὰς αὐτὰς μετονομασίας καὶ νὰ προσπαθῆσῃ νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτάς, βοηθημένη τυχὸν καὶ ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς διερευνήσεως τῆς περιοχῆς.

Τὸ φαινόμενον τῆς μεταβιβάσεως τῶν τοπωνυμίων ἔλαβε χώραν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν προσφύγων τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τοῦ 1922. Οἱ πρόσφυγες ἔδωσαν εἰς τοὺς νέους των συνοικισμοὺς τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος των, τὴν ὁποίαν ἐγκατέλειψαν: Νέα Μαγνησία, Νέα Χαλκηδῶν δυτικῶς τῆς Θεσσαλονίκης, Νέοι Ἐπιβάται, Νέα Καλλικράτεια, Νέα Μηχανιώνα ἀνατολικῶς αὐτῆς καὶ σήμερον χάριν συντομίας ἀπλῶς «στὴν Χαλκηδῶνα», «στὴν Μηχανιώνα», «στὴν Καλλικράτεια» κ.ο.κ. Ἡ μεταβίβασις τῶν τοπωνυμίων ὑποδηλοῖ πολυλάκις ἐποικιστικὴν μετακίνησιν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ μεταναστεύσαντες οἰκι-

σταὶ ἔδωσαν εἰς τὰς νέας ἐγκαταστάσεις των ὀνόματα τῆς πατρίδος των. Ὑπάρχουν ὅμως εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας δύο τόποι ἀπέχοντες πολὺ μεταξύ των ἔχουν τὸ αὐτὸ ὄνομα, εἴτε ἑλληνικὸν εἴτε σλαβικὸν εἴτε ἄλβανικὸν εἶναι τοῦτο, καὶ δὲν πρόκειται περὶ μεταναστεύσεως οἰκιστῶν. Τοῦτο συμβαίνει ἰδίως, ὅταν τὰ ὀνόματά των ἦσαν ἀρχικῶς ἐνδείξεις τῆς μορφῆς μιᾶς τοποθεσίας, ὅπως π. χ. χωρίον Λεύκη ἢ σλαβικὰ Τοροίja, χωρίον Νεοχώρι ἢ σλαβικὰ Novo - Selo κ.ο.κ. Αὐτὸ ἀκριβῶς ὀφείλει νὰ ἐξακριβώσῃ ἢ ἔρευνα τῶν τοπωνυμίων, ἐὰν πρόκειται περὶ ἐποικιστικῆς μετακινήσεως ἢ περὶ ἀνεξαρτήτων ὀνομασιῶν, ὀφειλομένων εἰς τοπικοὺς λόγους.

Τὸ τρίτον φαινόμενον εἶναι τὰ ἁγιωνύμια, χωρία καὶ τόποι δηλαδὴ φέροντα ὀνόματα Ἀγίων. Ὅπως εἶναι γνωστὸν, ὁ παλαιὸς Fallmerayer ἠθέλησε νὰ στηρίξῃ τὴν φανταστικὴν του θεωρίαν περὶ ἐκσλαβισμού τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν μεγάλην διάδοσιν τῶν ἁγιωνυμίων εἰς αὐτήν, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὰ ἁγιωνύμια προῆλθον ἐκ τῶν ἱεραποστολικῶν σταθμῶν, τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες ἱεραπόστολοι ἴδρουν μεταξύ τῶν Σλάβων, οἱ ὁποῖοι ἐπλημμύρισαν τὴν Ἑλλάδα, δίδοντες εἰς τοὺς σταθμοὺς αὐτοὺς ὀνόματα Ἀγίων. Ὁ Jireček ὅμως ἀπέδειξεν εἰς τὸ ἔργον του: *Das Christliche Element in der Topographischen Nomenclatur*, Wien 1897, ὅτι τὰ ἁγιωνύμια αὐτὰ δὲν ἀνήκουν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος τῶν Βυζαντινῶν μεταξύ τῶν διεσπαρμένων εἰς τὸ κράτος Σλάβων μεταξύ τοῦ 7ου-10ου αἰῶνος, ἀλλὰ εἰς τοὺς πολὺ παλαιότερους χρόνους τοῦ πρώτου ἐκχριστιανισμού τῶν εἰδωλοατρῶν αὐτοχθόνων κατοίκων, καὶ ἡ ὕπαρξις των εἰς μίαν περιοχὴν οὐδόλως δεικνύει παλαιὸν σλαβικὸν οἰκισμόν εἰς αὐτήν. Τὸ ἀντίθετον λοιπὸν συμβαίνει, ὅταν συναντῶμεν πολλὰ ἁγιωνύμια εἰς μίαν περιοχὴν, τοῦτο ἀποτελεῖ ἐνδειξιν, ὅτι ἡ περιοχὴ αὐτὴ παρέμεινε πάντοτε καθαρὰ ἀπὸ σλαβικᾶς ἐποικίσεως. Ἐπομένως ἡ τοπωνυμικὴ ἔρευνα εἰς τὴν Ἡπειρον θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσῃ καὶ αὐτὸ τὸ ζήτημα, ποία δηλαδὴ εἶναι ἡ σχέσις μεταξύ τῆς διαδόσεως τῶν σλαβικῶν τοπωνυμίων καὶ τῆς ὑπάρξεως ἁγιωνυμίων. Παρουσιάζονται δηλονότι ταῦτα ἀναμειγμένα ἢ κεχωρισμένα κατὰ περιοχάς. Ἐὰν ἡ ἔρευνα ἤμπορέσῃ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον τὰ ἁγιωνύμια εἶναι περιωρισμένα εἰς ὠρισμένας περιοχάς, ἐνῶ ἄλλαι εἶναι αἱ περιοχαὶ τῶν σλαβικῶν τοπωνυμίων, τότε θὰ ἀπεδεικνύετο καὶ διὰ τὴν Ἡπειρον ὅτι τὰ ἁγιωνύμια ἀνήκουν εἰς προσλαβικὴν ἐποχὴν καὶ ὅτι ὅπου εὐρίσκεται στρῶμα ἁγιωνυμίων, ἐκεῖ δὲν ἤμπορεῖ νὰ ὑπῆρξε ποτὲ σλαβικὴ ἐγκατάστασις.

Δι' ὅλας αὐτάς τὰς ἐρεῦνας ἡ καλυτέρα βεβαίως μέθοδος εἶναι ἡ χαρτογραφικὴ, αὐτὴ δηλαδὴ, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦν οἱ ἐκδόται χαρτῶν. Εἰς χωριστὸν χάρτην τοῦ τόπου σημειοῦνται π. χ. αἱ θέσεις, ὅπου συναντῶνται ἀρχαιολογικὰ λείψανα ἢ ὠρισμένος τύπος οἰκίας ἢ οἰκιακοῦ σκεύους ἢ μορφὴ ἐγκαταστάσεως. Εἰς δευτέρου χάρτην τοῦ αὐτοῦ τόπου σημειοῦνται αἱ θέσεις, ὅπου συναντῶνται ἄλλα ἀρχαιολογικὰ λείψανα ἢ δευτέρος τύπος οἰκίας

ἢ οἰκιακοῦ σκεύους ἢ δευτέρα μορφή ἐγκαταστάσεως κ.ο.κ. Τὸ αὐτὸ γίνεται προκειμένου περὶ σλαβικῶν ἢ ἀλβανικῶν τοπωνυμίων ἢ ἀγιωνυμίων. Ἡ σύγκρισις κατόπιν τῶν χαρτῶν δεικνύει σαφῶς τὴν διάδοσιν τοῦ ὑπὸ μελέτην ἀντικειμένου καὶ ἐπιτρέπει τὴν ἐξαγωγήν συμπερασμάτων. Θὰ χρειασθῆ λοιπὸν νὰ σχεδιασθοῦν χάρται, οἱ ὅποιοι νὰ δεικνύουν τὴν διάδοσιν τῶν διαφόρων ἀρχαιολογικῶν, λαογραφικῶν καὶ γλωσσολογικῶν στοιχείων. Θὰ διαχωρισθοῦν οὕτω περιοχαί, αἱ ὅποιοι διὰ τὸν ἱστοριοδίφην παριστάνουν στρώματα πολιτισμοῦ. Τὰ στρώματα ταῦτα εἶναι λείψανα παλαιῶν πολιτιστικῶν ἐπιδράσεων καὶ παλαιῶν ἐποικιστικῶν μετακινήσεων, αἱ ὅποιοι μαρτυροῦν μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ μεγάλους μετασχηματισμούς, διὰ τοὺς ὁποίους οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν ἐκ τῶν γραπτῶν φιλολογικῶν πηγῶν. Οὕτω μόνον εἶναι δυνατόν, νομίζομεν, νὰ δοθοῦν ἀπαντήσεις εἰς τὰ μεγάλα ἐρωτήματα, τὰ ὅποια θέτουν οἱ σκοτεινοὶ αἰῶνες τῆς ἱστορίας τῆς χώρας αὐτῆς.

Μέχρι σήμερον οἱ λόγιοι ἄνδρες τῆς Ἡπείρου καὶ οἱ ἄξιοι συνεργάται τῶν Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν ἔχουν προωθήσει λαμπρῶς τὴν ἔρευναν, ἰδίως εἰς τὸ πεδῖον τῆς Λαογραφίας καὶ τῆς Γλωσσολογίας. Εἶναι βεβαίως λυπηρόν, ὅτι ἔχει διακοπῆ ἢ ἔκδοσις τῶν Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν, ἐνὸς μοναδικοῦ εἰς τὸ εἶδος τοῦ τοπικοῦ ἱστορικοῦ περιοδικοῦ διεθνοῦς φήμης, ἐλπίζομεν ὅμως ὅτι εἰς τὸ προσεχές μέλλον τοῦτο θὰ ἐπανεκδοθῆ. Τὸ ἔργον ὅμως τῆς τοιαύτης ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς σκοτεινῆς περιόδου τῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου δὲν εἶναι ἔργον μεμονωμένων πλέον ἐρευνητῶν, οὐδὲ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπανεκδόσεως ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ. Εἶναι ἔργον ὀργανωμένων ἐπιστημονικῶν ὁμάδων ἐργασίας. Ἔργον ἐνὸς Ἰνστιτούτου Ἐρευνῶν.

Ἡ ἴδρυσις τοῦ Νέου, ἀνεξαρτήτου καὶ ἀναπτυχθησομένου Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, πιστεύομεν ὅτι θὰ σημάνη σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἱστορικῶν ἐρευνῶν εἰς τὴν Ἡπειρον. Θέλομεν νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι μεγάλοι καὶ πλήρεις προσδοκιῶν ὀρίζοντες ἀνοίγονται διὰ τὸ πνευματικὸν μέλλον τῆς χώρας. Τὰς ἐλπίδας μας αὐτὰς στηρίζομεν εἰς τοὺς σπουδάζοντας νέους τῆς Ἡπείρου, οἱ ὅποιοι θὰ εἰσέρχονται εἰς τὸ Πανεπιστήμιόν των ἀπλοὶ πατριῶται, ἀγαπῶντες τὴν Ἡπειρόν των, καὶ θὰ ἐξέρχονται ἐξ αὐτοῦ ἄξιοι ἐρευνηταί, οἱ ὅποιοι θὰ ἐρευνήσουν τὴν ἄγνωστον περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς ἀγρίας τὴν φύσιν, ὑπερφάνου τὸ φρόνημα καὶ σημαντικῆς τὴν δρᾶσιν πατρίδος των. Προπομπός τῆς ἐρέυνης ταύτης ἐλπίζομεν νὰ καταστῆ ἡ ἀνά χειρῶν Ἐπιστημονικῆ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἡπειρωτικοῦ Πανεπιστημίου.